

Голубовська Ірина Владиславівна

кандидат філологічних наук, доцент

Житомирський державний університет імені Івана Франка

м. Житомир, Україна

ФОРМУВАННЯ КУЛЬТУРИ МОВЛЕННЯ МАЙБУТНІХ УЧИТЕЛІВ ПОЧАТКОВИХ КЛАСІВ: ПРАКТИЧНИЙ АСПЕКТ

Анотація. У статті охарактеризовано комунікативні якості мовлення – важливий чинник професійного становлення майбутніх учителів початкових класів. Розглянуто основні аспекти прояву культури мовлення та наведено приклади практико-орієнтованих завдань, спрямованих на формування в студентів навичок оптимального використання комунікативних ознак мовлення в їхній майбутній професійній діяльності.

Ключові слова: культура мовлення, комунікативні якості мовлення.

Ідеї Нової української школи, спрямовані на формування компетентнісної, національно свідомої та комунікативно розвиненої особистості, істотно підвищують вимоги до мовленнєвої підготовки вчителя початкових класів. Саме майбутній педагог початкової школи відіграє ключову роль у становленні мовної культури учнів, формуванні в них ціннісного ставлення до української мови та розвитку їхньої мовної й національної ідентичності.

Микола Вашуленко стверджував: учитель початкових класів має допомогти учням усвідомити, що вони повинні говорити й писати зрозуміло для інших, що існують правила (норми), яких необхідно обов'язково дотримуватися кожній освіченій, культурній особистості. А тому традиційних знань з фонетики і граматики стає недостатньо, щоб успішно користуватися мовою як засобом спілкування. Для цього треба знати ще й найважливіші

соціальні правила, вироблені народом упродовж віків, зважати на них і використовувати в різних ситуаціях [1]. Недостатнє володіння українською літературною мовою є несумісним із професійною діяльністю педагога початкової школи.

Чинною освітньо-професійною програмою спеціальності АЗ Початкова освіта, за якою навчаються студенти навчально-наукового інституту педагогіки Житомирського державного університету імені Івана Франка, передбачено вивчення низки освітніх компонент, спрямованих на вдосконалення культуромовної компетентності майбутніх освітян: «Українська мова за професійним спрямуванням», «Дитяча література з основами культури і техніки мовлення», «Теорія та практика культури мови».

Заняття з відповідних навчальних курсів доцільно будувати таким чином, щоб студенти не лише оволодівали нормами української літературної мови, а й усвідомлювали мову як провідний засіб формування й вираження думки, інтелектуального розвитку особистості та пізнання навколишнього світу. Важливо, щоб у процесі навчання майбутні вчителі початкових класів сприймали мову як чинник розширення світогляду, розвитку комунікативних умінь і навичок, а також як показник загальної культури та професійної компетентності педагога.

Мета статті полягає в теоретичному аналізі комунікативних ознак мовлення та розробленні практично орієнтованої системи вправ для формування мовленнєвої культури майбутніх освітян.

Серед найважливіших комунікативних ознак мовлення варто згадати правильність – відповідність мовлення прийнятим у певну епоху нормам літературної мови. Пропонуємо завдання, під час виконання яких здобувачі вищої освіти удосконалюватимуть правильність власного мовлення.

Завдання 1. У словах поставте наголоси; введіть омографи у контекст.

Атласний – атласний, бубон – бубон, вершковий – вершковий, відомість – відомість, господарський – господарський, діаспора – діаспора, жмуритися – жмуритися, захват – захват, ірис – ірис, колос – колос, консерваторський –

консерваторський, лупа – лупа́, парний – парній, типовий – типовий, характерний – характерний.

Завдання 2. Повторіть нові правила вживання невідмінюваного числівника пів у значенні «половина». Перепишіть слова, розкриваючи дужки.

(Пів) захисник, (пів) мандарина, (пів) моря, (пів) каструлі, (пів) острів, (пів) капсули, (пів) місяць, (пів) району, (пів) городу, (пів) дюжини, (пів) процента, (пів) овал, (пів) хвилини, (пів) острова, (пів) помідора, (пів) калача, (пів) ніч, (пів) миски, (пів) день, (пів) ночі, (пів) батончика, (пів) дня, (пів) місяця, (пів) осені, (пів) шоколадки, (пів) склянки, (пів) баклажана, (пів) коло, (пів) куля, (пів) метра, (пів) Африки, (пів) аркуша, (пів) Азії, (пів) кулі, (пів) кола, (пів) горщика.

Однією з ключових ознак високої культури мовлення є його чистота – усунення з мовлення позалітературних, діалектних, просторічних, жаргонних, брутальних елементів, а також іншомовних слів, уживаних без достатньої потреби.

Завдання 3. Згрупуйте подані слова за такими ознаками: діалектизми, жаргонізми, канцеляризми.

Ровер, фотожаба, крумплі, стипуха, капець, кумачка, шпора, людино-година, дзигарки, шпаргалка, академзаборгованість, вуйко, газда, рамена, кайф, кринж, аут, общага, вірча грамота, фізра, тайстра, цинборка, лабуда, товаропостачання, лісовий масив, ватра, абітура, нарада, ляскавиця, базарити, енка, віза, ліжко-місце, академка, фестивалити, когут, балія.

Глибину знань, ерудицію та сформованість словникового запасу майбутнього педагога початкової школи виражає точність мовлення – комунікативна ознака, яка відображає відповідність (або невідповідність у випадку комунікативної невдачі) мовлення думкам мовця.

Завдання 4. Відредагуйте помилкові словосполучення.

Смачна чорника, сильна біль, згідно наказу директора, кав'ярня під відкритим небом, далекий путь, на ніч дивлячись, молода продавщиця, моя автобіографія, підписка на газети, товари у розстрочку, дитяча площа, дитяча площа, дитяча площа,

приймати участь, урочисті міроприємства, вилитий дідусь, на куті вулиці, біжуча людина, стане в нагоді, сливочний крем, писати з нової стрічки.

Мовлення майбутніх фахівців не може вважатися досконалим без дотримання такої важливої комунікативної ознаки, як стислість (лаконічність), що передбачає відсутність у мовленні зайвих слів, невиправданих повторів, слів-паразитів і смислової неузгодженості. Прагнучи досягти лаконічності, мовець має уникати тавтології, плеоназму, зловживання займенниками тощо.

Завдання 5. Відредагуйте речення. Поясніть на прикладах, як надмірне застосування мовних засобів утруднює сприймання інформації.

1. Михайло Коцюбинський – славетний письменник і прозаїк. 2. Оголошено вільну вакансію асистента вчителя. 3. Мій брат – досвідчений дитячий педіатр. 3. Мала батьківщина, вона назавжди залишиться в пам'яті. 4. У Житомирі багато меморіальних пам'ятників. 5. Для корисного використання ліків слід уважно прочитати інструкцію. 6. Український народний фольклор дуже самобутній. 7. Галина сказала йому, що дуже в ньому розчарована. 8. У статті мова йдеться про історію Полісся.

Високий рівень культури мовлення забезпечується також його доступністю, що передбачає добір фактів, аргументів і мовних засобів із максимальним урахуванням можливостей сприйняття конкретної аудиторії, її життєвого досвіду, рівня освіти, професійної підготовки, віку та ідейних переконань. Особливої уваги до власного мовлення потребує вчитель початкових класів, адже його вихованці ще не готові до сприймання складної термінології, що зумовлює необхідність чітких, зрозумілих і доступних мовленнєвих форм.

Завдання 6. Перегляньте Типову освітню програму для 3-4 класів, розроблену під керівництвом О. Савченко, і выпишіть лінгвістичні терміни, які опановують учні початкових класів.

Графема, звук, літера, закінчення, лабіальний, прикметник, метатеза, інтонація, аломорф, корінь слова, речення, склад, постфікс, супідрядність, наголос, алфавіт, антропонім, асиміляція, текст, фонема, аналіз, апостроф,

голосний звук, іменник, лексема, оронім, частка, алітерація, службові слова, дієслово, складна синтаксична конструкція, омонім, синонім, канцеляризм, антонім, орфограма, каліграфія, префікс, інтерфікс.

Основою логічності мовлення майбутніх освітян є логічне мислення, яке формується запасом знань і вмінням їх передати співрозмовникам. Логічне мовлення забезпечує смислові зв'язки між словами й реченнями в тексті.

Завдання 7. Прочитайте цитати із студентських контрольних робіт. Відредагуйте подані речення. Поясніть причини порушення логіки викладу.

1) Автор говорить: де цибуля – там і сльози, тобто відразу проливаються сльози від викриття негідників та шахраїв. 3) У статті «Байка про байку» Іван Франко змальовує образи звірів і цим самим підморгує одною бровою на людей. 3) А у статті «Женщина-мати» поет показує турботливу маму, жінку, яка любить своїх дітей, яка, вкладаючи дітей спати, читає їм казки, її тонку душу. 4) Також щоб не попадали в руки дитини твори, де любов до особи іншої статі є критичною подією або де пристрасть перемагає обов'язки. 5) Мова запорозьких козаків була дуже діловою.

Висока культура мовлення неможлива без дотримання доречності, яка полягає в ретельному доборі та логічній організації мовних засобів так, щоб вони відповідали меті, умовам і ситуації спілкування. Для майбутнього вчителя початкових класів це особливо важливо, адже від доречності його мовлення залежить ефективність навчального процесу, правильне сприйняття інформації учнями та формування у них позитивного ставлення до української мови.

Завдання 8. Спробуйте розтлумачити подані жаргонізми з мовлення сучасних школярів (за О. Данилевською) [2, с. 411, 413]. Чи доречно використовувати таку лексику у закладі освіти? Аргументуйте свою позицію.

Божевільня, тюрма, каторга, вулик, мурашник, академія, хата; щоден, щоденка, тайник, пужало, щидик, книга, жалоб, гроб, брехун; червона книга, книга темряви, книга правди, династія, чорний список, зернятко, бомба; поганка, біда, прокуратор, колик, ворона, мерша, пара.

Для мовлення вчителя характерна важлива ознака – дієвість (впливовість), тобто здатність мовця пробуджувати в людей активне ставлення до життя та стимулювати їхню творчу діяльність. Не менш значущою є виразність мовлення – комунікативна якість, що значною мірою залежить від особистості мовця, його ерудиції та професійної майстерності. Саме виразність надає мовленню емоційно-естетичної завершеності, робить думки й почуття зрозумілими та викликає відповідну реакцію слухачів.

Отже, сучасний учитель початкової школи повинен не лише засвоїти ознаки культури мовлення, а й постійно дотримуватися їх у професійній діяльності. Висока культура мовлення свідчить про рівень професійної підготовки педагога, його особистісну спрямованість, педагогічну компетентність та прагнення до самовдосконалення.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Вашуленко М. С. Вимоги до фахової мовленнєвої підготовки студентів – майбутніх учителів початкових класів. *Шляхи вдосконалення мовної компетенції сучасного педагога* : мат-ли регіон. наук.-метод. конференції, 27 березня 2008 р. Житомир : Вид-во ЖДУ ім. І. Франка, 2008. С. 6–12.
2. Данилевська О. М. Мовна ситуація в українській шкільній освіті на початку ХХІ століття : дис. ... доктора філол. наук: 10.02.01 – українська мова. Київ, 2020. 525 с.